

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми), канд. іст. наук;
Король С. М. (Суми), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми), канд. наук з держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми), д-р філософ. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
юридичного факультету Сумського державного університету
(протокол № 8 від 02.04.2015 р.)

Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи : зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 17 квітня 2015 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, С. М. Король та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – Ч. 1. – 116 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 758 від 12 грудня 2014 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

ВІЗИТ КОСТЯ МАЦІЄВИЧА ДО БОЛГАРІЇ НАВЕСНІ 1921 р.

Діяльність Костя Мацієвича (1873-1942) на посадах міністра закордонних справ УНР (1919) та голови Надзвичайної дипломатичної місії (НДМ) УНР в Румунії (1919-1923) вже знайшла своє висвітлення в історичній літературі [1-4], проте окремі епізоди його роботи на дипломатичній ниві залишилися поза увагою дослідників. Серед них – візит у березні 1921 р. до Болгарії в якості тимчасово виконуючого обов'язки голови (керуючого) Українського посольства в цій країні. Саме тому автор ставить собі за мету охарактеризувати мету, завдання і наслідки цього візиту.

Першою дипломатичною установою України на Балканах було Українське посольство в Болгарії. Спочатку його очолював Олександр Шульгин [5], потім – Федір Шульга та Василь Драгомирецький. Одразу після від'їзду О.Шульгина з Софії за дорученням уряду УНР цим дипломатичним представництвом опікувався Посол України в Туреччині Олександр Лотоцький [6, арк. 4; 7, с. 118]. Співробітниками представництва були Іоанікій Додул, Микола Лаврик, Юліан Налисник, Петро Сікора, Дмитро Шелудько, по військовому найму – Юліан Вільчинський, військовим агентом (аташе) – генерал Борис Бобровський [8, с. 252-259; 9, с. 206-207]. Планувалося відкрити генеральне консульство в Софії та віце-консульство у Варні, проте через брак коштів справа не була реалізована. Рішення про ліквідацію посольства було прийнято у листопаді 1920 р., тоді ж керуючим справами дипломатичного представництва України в Болгарії призначили голову Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії професора Костя Мацієвича [10, арк. 51]. На початку березня 1921 р. він прибув до цієї балканської країни, а 10 березня вручив вірчі грамоти Прем'єр-Міністру Болгарії Александру Стамболійському. Обов'язки дипломатичного агента в Болгарії на той час виконував В. Драгомирецький [10, арк. 113-114]. На початку 1920-х рр. усі співробітники Посольства України в Болгарії, крім Д.Шелудька, реемігрували до інших країн Європи.

На початку 1920-х рр. Болгарія прийняла близько 30 тис. емігрантів з Росії й України. На той час влада країни не виокремлювали українців із російського емігрантського загалу. Українським аспектом російської еміграції в Болгарії не дуже переймалися як міжнародні організації, так і уряд Болгарії, применшити його значимість

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

намагалася верхівка російської еміграції та П.Врангель. Навпаки, Уряд УНР й Українське посольство в Болгарії хотіли його актуалізувати. Спочатку ставлення болгарського уряду до України було невизначеним. Стисло його позицію висловив тогочасний керуючий [11] МЗС Сімеон Радев: *«Наше положення юридичне в справі України зараз є досить неясне. В часи Гетьмана Скоропадського ми визнали Україну як самостійну Державу. Після Версальського миру, коли Брест-Литовський договір пав, наше визнання згубило міжнародну основу. Разом з тим і у вас на Україні ситуація стала невиразною. Наше відношення до України було теж невизначене ніяким актом аж до постанови Міністерства Т[е]одорова, в якій воно заявило про відсутність офіційних відношень до якого будто Уряду України. На цьому ґрунті стоїмо ми зараз і по нашому міжнародному положенню ми не можемо з нього зійти. Тим більш, що тепер, коли вся Україна занята большевиками, а ваш Уряд і армія знаходяться на емігрантському становищу, питання Українське з правно-формального боку являється дуже трудним і запутаним»* [10, арк. 113-113зв]. Проте, за свідченням МЗС УНР, ставлення до українського питання поступово змінювалося під впливом зустрічей Прем'єр-Міністра Болгарії з головами НДМ УНР у грудні 1920 р. у Варшаві та Бухаресті. Саме тоді А.Стамболійський вперше виявив прихильність до УНР і висловив упевненість у тому, що незалежна Україна буде існувати [12, арк. 169; 13, арк. 187].

Подальше з'ясування обопільних позицій відбулося під час візиту до Болгарії у березні 1921 р. нового керуючого Українським посольством у Софії К.Мацієвича. Перебуваючи у Болгарії 5-11 березня, він намагався вирішити такі головні завдання. По-перше, офіційно представити вірчі грамоти Прем'єр-Міністру й особисто познайомитися з болгарськими урядовцями, по-друге, з'ясувати політичні настрої в Болгарії взагалі та серед російської еміграції зокрема, по-третє, налагодити роботу Українського посольства, по-четверте, визначити становище української еміграції та допомогти їй самоорганізуватися.

Перше завдання було виконано 10 березня під час офіційної зустрічі К.Мацієвича з А.Стамболійським у приміщенні Ради Міністрів Болгарії. Прем'єр-Міністр пообіцяв сприяти роботі українського дипломатичного представництва настільки, наскільки це можливо з боку Болгарії. На думку українського дипломата, зустріч була не тільки ввічливою, але і широю. А.Стамболійський запевнив, що Болгарія визнала УНР де-факто, а при зміні ситуації готова зробити це де-юре [10, арк. 51-51зв].

Того ж дня К.Мацієвич представився С.Радеву. Зустріч тривала півгодини. Були з'ясовані позиції щодо українсько-російських відносин, роботи Українського посольства та статусу окремих його

співробітників. К.Мацієвич наніс візит голові Народних зборів Александру Ботеву та дипломатичним представникам Польщі, Румунії та Чехословаччини у Болгарії. Український дипломат констатував цілковиту необізнаність з українського питання та ситуації в Україні не тільки болгарської громадськості, але й урядовців. Тому при кожній зустрічі розпочинав її з інформації про те, що становить собою УНР та який юридичний статус має її Уряд.

З іншого боку, під впливом росіян серед болгар побутувала думка про те, що найкращим засобом ліквідації всеросійського хаосу є федеративна організація нової Росії. Болгари, розуміючи федерацію в європейському сенсі, не могли зрозуміти причин категоричного неприйняття українцями федеративних планів росіян. Тому і з цього питання К.Мацієвич змушений був доводити позицію УНР. С.Радеву він сформулював її так: *«Не знаю, як і що буде далі, але щодо сучасного [мо]менту, то росіяни зробили все, аби цілком повернути нас на шлях самостійності і незалежності. Вони при всіх своїх урядах тільки і робили те, що покоряли і грабили Україну. Большевики цю грабіжску довели до такої цинічної одвертості, що навіть і наш простий нарід зрозумів значення державної незалежності і за три роки національно виріс так, як інші народи не виростають і в тридцять літ. А потім з ким ми зараз будемо федеруватись. Мені здається навпаки, що занепад неминучий большевизму приведе до дальнішого розпаду Росії на нові республіки. Ну, і що ж ми повинні робити, чекати, коли вони з'єднаються в «єдину Росію». Ні, ми тепер твердо стоїмо на ґрунті самостійності, а що буде далі, побачимо. Во всякім разі розмова про федерацію можлива лише, як розмова рівного з рівним»* [10, арк. 113зв]. З цими аргументами погодився не тільки керуючий зовнішньополітичним відомством, але і Прем'єр-Міністр Болгарії. А.Стамболійський, зі слів українського дипломата, *«досить рішучо і твердо визнає наше право на державність і незалежність при сучасних відношеннях до нас росіян всіх толків і партій»* [10, арк. 52].

Під час візиту К.Мацієвича до Болгарії були впорядковані справи Українського посольства. Через суперечки між його співробітниками, інтриги Ф.Шульги та прихильників С.Моркотуна в Болгарії проти В.Драгомирецького, приїзд уповноваженого від МЗС Івана Храпка для перевірки фінансового стану установи та його необережні висловлювання про ймовірне закриття дипломатичного представництва, чим уміло скористалися російські емігранти, поширюючи чутки про ліквідацію Уряду УНР взагалі, Українське посольство опинилося у незручній ситуації. Одержавши такі *«відомості»*, репараційна комісія країн Антанти хотіла навіть реквізувати помешкання посольства. Своїми заходами перед Урядом

і МЗС Болгарії К.Мацієвич розвіяв ці чутки, проте змушений був надіслати до зовнішньополітичного відомства офіційне повідомлення про продовження роботи Українського посольства та виконання В.Драгомирецьким обов'язків дипломатичного агента.

Український дипломат намагався вирішити низку справ фінансово-майнового характеру. Йшлося, по-перше, про передачу у розпорядження УНР земельної ділянки з будівлями та 3 цистернами для нафти на березі Дунаю у м. Свіщов (Свиштов), по-друге, отримання від болгарського уряду грошей за перевезення вантажів Дунайським пароплаванням, по-третє, розрахунок за конфісковане військове майно, яке під час Першої світової війни направлялося до Сербії і належало Дунайському пароплаванству, по-четверте, повернення Болгарією 2 пароплавів та 5 барж [10, арк. 54зв-55зв].

Після зустрічей з різними категоріями українських емігрантів, а саме з підприємцями і заможними селянами, інтелігенцією та військовими, повстанцями та простими селянами, К.Мацієвич визначив основні напрями допомоги біженцям. Свідомих українців, яких на той час було не більше 150 осіб, на чолі з полковником В.Филоновичем пропонував відправити через Румунію до Польщі у розпорядження Уряду УНР, а решту залишити в Болгарії. При цьому щойно прибулих в країну або хворих передбачалося забезпечити їжею та житлом на декілька днів. Для цього, за згодою болгарського уряду, К.Мацієвич започаткував тимчасовий комітет Українського товариства Червоного Хреста у складі В.Леонтовича, В.Драгомирецького, професора Лучева та виділив йому 3 тис. левів. Тим же, хто раніше переїхав до Болгарії і встиг обжитися на новому місці, Кость Адріанович запропонував самоорганізуватися шляхом створення товариства допомоги біженцям. Його головні завдання: реєстрація біженців та створення на місцях комітетів допомоги; сприяння у пошуку роботи; організація трудових артілей і майстерень; надання грошових позичок. Тобто К.Мацієвич пропонував організувати роботу товариства за зразком і статутом кредитного (ощадно-позичкового) кооперативу. У випадку його створення обіцяв виклопотати в Уряді УНР позичку [10, арк. 56зв-57].

Особливу увагу Кость Адріанович звернув на великих землевласників і підприємців, які раніше йшли у фарватері політики А.Денікіна та П.Врангеля, а в еміграції виявили інтерес до УНР. Потребу в них він пояснював не тільки тим, що без такої суспільної верстви державу не збудувати, але й убезпеченням себе від нових спроб переворотів на зразок гетьманського. К.Мацієвич запропонував їм створити місцеві союзи українських власників і промисловців на засадах визнання Уряду УНР, самостійності України та вирішення її долі Українськими Установчими Зборами [10, арк. 47].

Взагалі К.Мацієвич справив добре враження на вищих болгарських урядовців. Недаремно у червні 1921 р. призначений до радянських Росії й України представник болгарського уряду з питань репатріації болгарських полонених прибув до нього в Бухарест з метою познайомитися та запропонувати разом працювати у цій справі. І хоча згодом його візит до Києва та Харкова було скасовано через протести представників країн Антанти в Болгарії, дипломатичний хист, знання та досвід К.Мацієвича було оцінено [10, арк. 154зв].

Отже, нетривале перебування К.Мацієвича в Болгарії мало позитивні результати як у справі пожвавлення українсько-болгарських стосунків, так і налагодження роботи Посольства УНР та самоорганізації української еміграції в цій країні. Зустрічі українського дипломата з вищими урядовцями Болгарії сприяли корекції позиції уряду Болгарії щодо українського питання взагалі й української еміграції зокрема.

1. *Матвієнко В.* Історія української дипломатії ХХ століття у постатях: монографія / В.Матвієнко, В.Головченко, Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 266 с.

2. *Власенко В.* Агроном і дипломат. Штрихи до біографії Костя Мацієвича / В.Власенко // Політика і час. – К., 2002. – № 10. – С. 78-86.

3. *Спик Л.І.* Діяльність К. Мацієвича на чолі дипломатичної місії УНР в Румунії у 1919-1923 рр. / Л.І.Спик // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. наук. пр. / Ін-т історії України НАН України. – К., 2005. – Вип. 30. – С. 295-304.

4. *Табачник Д.* Українська дипломатія: нариси історії (1917-1990 рр.): навч. посібник / Д.Табачник. – К.: Либідь, 2006. – 768 с.

5. О.Шульгин прибув до Болгарії наприкінці липня 1918 р., 7 вересня вручив вірчі грамоти царю Фердинанду, а на початку січня 1919 р. як член дипломатичної секції Надзвичайної дипломатичної місії УНР вже брав участь у роботі Паризької мирної конференції.

6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО), ф. 3696, оп. 1, спр. 351.

7. *Лотоцький О.* Сторінки минулого / О.Лотоцький. – Ч. 4: В Царгороді. – [Б. м.]: Вид-во УПЦ в США, 1966. – 175 с.

8. *Налисник Ю.* Перше посольство Української Держави в Болгарії (спогад з-перед 20-ти років) / Ю.Налисник // Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників: у 2 т. / Упоряд. і передм. І.М.Гнатишина, О.С.Кучерука; О.О.Мавріна. – К.: Укр. письменник, 2008. – Т. 1. – 369 с.

9. Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917-1924 рр.): Документи і матеріали / МЗС України, Держ. комітет архівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства; редкол.: Г.Грищенко (голова) та ін.; автор проекту і передмови І.Б.Матяш. – К.: Вид-во гуманіт. л-ри, 2010. – 592 с.

10. ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 308.

11. Прем'єр-міністр А.Стамболійський одночасно був і міністром закордонних справ.

12. ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 278.

13. ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 404.